

Mateusz DŁUGOSZ*

AKTYWNOŚĆ MIGRACYJNA MAŁYCH MIAST WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

MIGRATION-RELATED ACTIVITY OF SMALL TOWNS IN DOLNOŚLĄSKIE VOIVODSHIP

DOI: 10.25167/sm.4292

ABSTRAKT: Jedną z ważniejszych cech małych miast jest zróżnicowana sytuacja demograficzna. W dobie globalnych przemian w zakresie ruchu naturalnego najważniejszą determinantą kształtującą liczbę ludności w miastach stają się ruchy wędrownicze, które w małych jednostkach w zależności od położenia mogą zachodzić z różną intensywnością. Celem opracowania jest charakterystyka migracyjna małych miast w województwie dolnośląskim i ich typologia w zakresie aktywności migracyjnej na podstawie charakterystyk odnoszących się do migracji, które dostępne są w statystyce publicznej. Opracowanie skupia uwagę nie tylko na analizie parametrów migracyjnych odnoszących się nie tylko do małych miast w analizowanym obszarze, ale też do ich zmienności w zależności od bliskości innych ośrodków miejskich.

SŁOWA KLUCZOWE: migracje wewnętrzne, typologia migracyjna, aktywność migracyjna, małe miasta

ABSTRACT: One of the most important characteristics of small towns is their diversified demographic situation. In the era of global changes in the natural movement, the most important determinant of population in towns is migratory movements which, depending on their location, may be of varying intensity. The aim of this study is to characterize the migration-related characteristics of small towns in the Lower Silesian Voivodship and to typify their migration activity on the basis of migration-related characteristics available in public statistics. The study focuses not only on the analysis of migration parameters related to small towns in the area under analysis, but also on their variability depending on the proximity to other urban centers.

KEY WORDS: internal migration, migration typology, migration-related activity, small towns

Wprowadzenie

Jedną z ważniejszych cech małych miast jest ich zróżnicowana sytuacja demograficzna (Szymańska i Grzelak-Kostulska 2005, 59–90; Podogrodzka 2013, 147–164). W zależności od położenia i bliskości innych ośrodków miejskich można zauważyć różne tendencje rozwojowe tych jednostek. Szczególnie bliskość większych miast rzu-

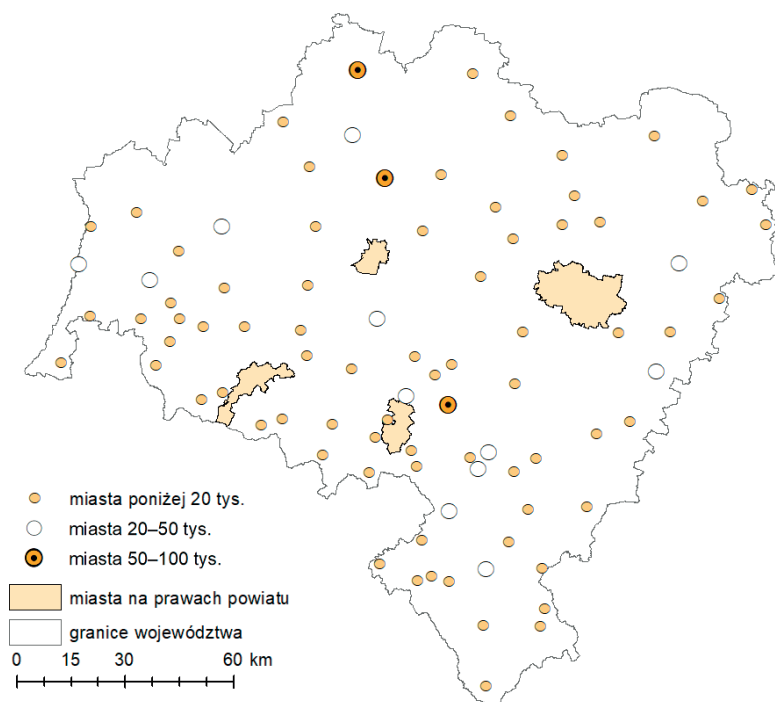
* <https://orcid.org/0000-0001-7323-1502>, e-mail: mateusz.dlugosz@uwr.edu.pl.

tuje na kondycję gospodarczących mniejszych (Chądzyńska 2013, 305–317), to z kolei przekłada się na ich sytuację ludnościową (Szmytkie i Sikorski 2020, 7–24). Liczba ludności w miastach w dobie globalnych przemian w zakresie ruchu naturalnego jest najczęściej kształtowana przez migracje wewnętrzne, które stają się najważniejszą determinantą jej zmian (Śleszyński 2016, 97–106). Warto więc, analizując sytuację ludnościową w małych miastach, zwrócić uwagę na wątek migracji wewnętrznych, który w literaturze przedmiotu jest w dużej mierze związany z dużymi miastami (np. Bontje i Latten 2005, 444–451; Długosz 2005, 25–36; Długosz 2006, 35–50; Steinführer i in. 2010, 2325–2346; Lopez-Gay 2014, 67–92; Pytel 2017, 121–147; Krzysztofik i in. 2017, 5–24; Gałka i Warych-Juras 2018, 63–72; Kałuża-Kopias 2020, 9–22). Zdecydowanie rzadziej pojawia się w kontekście innych kategorii wielkościowych miast (np. Kłowski i Runge 2010, 83–92). W literaturze można odnotować więc duży niedostatek prac dotyczących wyłącznie migracji w małych miastach, który może poniekąd wynikać z ogólnej marginalizacji tych jednostek i niedoceniaenia roli ich oddziaływania na otoczenie (Heffner 2016, 11–24).

Niedostatecznie rozpoznana sytuacja migracyjna w małych miastach skłoniła autora do podjęcia badań z zakresu wskazanej tematyki i uzupełnienia informacji funkcjonowania tych jednostek osadniczych w kontekście wewnętrznego ruchu wędrownego. W związku z tym za główny cel opracowania postawiono charakterystykę aktywności migracyjnej małych miast z obszaru województwa dolnośląskiego w zakresie wewnętrznych ruchów wędrownych i wynikającą z niej typologię małych miast w zakresie ich aktywności migracyjnej. Identyfikacja głównych trendów migracyjnych w tych jednostkach odbyła się dzięki realizacji celów szczegółowych, jakimi były: (1) charakterystyka obrotu migracyjnego, bilansu migracyjnego oraz efektywności migracji, (2) wskazanie znaczenia położenia geograficznego dla zróżnicowania migracyjnego analizowanych jednostek, (3) przeprowadzenie autorskiej typologii migracyjnej wraz z analizą rozmieszczenia poszczególnych typów jednostek.

W opracowaniu przeanalizowano najmniejsze jednostki miejskie w województwie dolnośląskim. Za małe miasta uznano jednostki liczące poniżej 20 tys. mieszkańców według stanu na 31 grudnia 2018 r. (por. Kwiatek-Sołtys 2011, 16; Runge 2012, 83–101). Łączna liczba analizowanych jednostek wyniosła 72, a ich rozmieszczenie zostało zaprezentowane na rycinie 1. Analizowane jednostki różnią się pod kątem funkcjonalnym, ponieważ są wśród nich ośrodki pełniące obecnie lub w latach minionych funkcje przemysłowe (np. Kamienna Góra, Pieszyce, Kowary, Boguszów Gorce), węzłów transportowych (np. Jaworzyna Śląska, Węgliniec), czy funkcje turystyczno-uzdrowiskowe (np. Szczawno-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Szklarska Poręba, Świeradów Zdrój). Pełnią one również różne funkcje administracyjne, ponieważ są siedzibami gmin miejskich (15 miast) i miejsko-wiejskich (57 miast). Dodatkowo 9 analizowanych miast (Góra, Kamienna Góra, Lwówek Śląski, Milicz, Strzelin, Środa Śląska, Trzebnica, Ząbkowice Śląskie, Złotoryja) jest siedzibami powiatów ziemskich.

Całość analiz została przeprowadzona dla lat 2009–2018. Okres ten z jednej strony pozwolił na wyznaczenie głównych tendencji migracyjnych analizowanych jednostek,

Ryc. 1. Miejska sieć osadnicza w województwie dolnośląskim

Źródło: opracowanie własne.

z drugiej zaś strony umożliwił pełną charakterystykę małych miast w badanym obszarze w jak najbardziej aktualnym okresie z uwagi na dostępność danych.

Problematyka badawcza w świetle literatury

Małe miasta pełnią istotną rolę w kształtowaniu lokalnych warunków wzrostu gospodarczego oraz rozwoju obszarów wiejskich (Heffner 2016, 11–24; Konecka-Szydłowska 2016, 162–177). To właśnie z tymi ostatnimi jednostki te są funkcjonalnie związane (Szymańska 1992, 91–98), działając jako lokalne centra usług i biznesu skierowane do obsługi obszarów wiejskich, ale jednocześnie mając duże znaczenie dla kształtowania całej sieci osadniczej (Senetra i Szarek-Iwaniuk 2020, 1–15).

Charakter pełnionych funkcji niewątpliwie zależy od położenia małych miast w przestrzeni. Daje się zauważyć, że jednostki leżące blisko dużych ośrodków lub rdzeni aglomeracji są ośrodkami polifunkcyjnymi, natomiast peryferyjne położenie implikuje bardziej monofunkcyjny charakter (Chądryńska i Iwaszko 2012, 25–41). Ch. Fertner i in. (2015, 119–132) twierdzą, że położenie w przestrzeni geograficznej, zwłaszcza bliskość dużych ośrodków, rzutuje na sytuację gospodarczą mniejszych jednostek. Znajduje to potwierdzenie np. w pracy R. Adamczyka (2013, 61–73),

który wykazał, że potencjał gospodarczy i społeczny małych miast zwiększa się wraz z przybliżaniem do dużego miasta lub rdzenia aglomeracji lub w pracy E. Zuzańskiej-Żyśko (2003, 143–149), która wskazała, że struktura demograficzna małych miast leżących blisko rdzenia konurbacji katowickiej jest korzystniejsza niż tych położonych peryferyjnie.

Funkcje pełnione przez małe miasta, podobnie jak i ich sytuacja społeczno-ekonomiczna, są zmienne nie tylko w przestrzeni, ale też w czasie. Po II wojnie światowej małe miasta w Polsce zmagaly się z istotnymi problemami rozwoju, opartego dotychczas na handlu i obsłudze rolniczego zaplecza, skutecznie ograniczanego przez postępującą nacjonalizację (Szymańska i Grzelak-Kostulska 2005, 59–90). Transformacja ustrojowa otworzyła nowy rozdział w historii analizowanych jednostek poprzez stworzenie warunków do zmian w strukturze funkcjonalnej (Matczak i Szymańska 2000, 20). Dzięki temu niektóre z nich zyskały nowe impulsy rozwojowe, inne z kolei straciły, pogrążając się w głębokim regresie bazy ekonomicznej i powodując dodatkowe powiększenie różnic w zbiorze małych miast (Szmytkie i Sikorski 2020, 7–24).

Restrukturyzacja gospodarcza połączona z transformacją polityczną stała się jedną z przyczyn kurczenia się małych miast (Szmytkie 2015, 17; Tong i in. 2020, 1–17). Sytuacja ta pokazuje niewątpliwie istotną korelację, że zmiany funkcjonalne w małych miastach wpłynęły na zmiany demograficzne obserwowane w tych jednostkach (Kwiatek-Sołtys 2015, 39–53). Duża zmienność procesów demograficznych w polskich miastach nasiliła się szczególnie po transformacji ustrojowej z 1989 r. (Szymańska i Wylon 2019, 103–114). Najczęściej opisywane w literaturze zmiany w demografii małych miast są związane z negatywnymi procesami, jak np. ze wspomnianym już procesem kurczenia się miast małych (np. Kantor-Pietraga i in. 2012, 9–24; Szmytkie 2015, 17). Depopulacja, która wiąże się z tym procesem, odbywa się najczęściej w warunkach ubytku migracyjnego (Korcelli-Olejniczak 2020, 191–212). Ten sam proces odpowiada również za zmiany struktury demograficznej powodującej starzenie się małych miast (Kurek 2006, 14).

Można więc zauważyć, że kondycja demograficzna tych jednostek w dużym stopniu zależy od migracji. Tak też często pojawiają się one w literaturze, będąc interpretowane jako jedne ze zmiennych określających sytuację demograficzną w pracach m.in. B. Koneckiej-Szydłowskiej (2012, 135–146); M. Podogrodzkiej (2013, 147–164); A. Cicharskiej (2014, 13–20); E. Chądzyńskiej (2016, 97–109). Migracje w małych miastach pojawiają się jako czynnik przyczyniający się do depopulacji bądź kurczenia się miast (np. Zborowski 2014, 25; Bartosiewicz 2016, 22–31; Bartosiewicz i in. 2019, 91–105; Cienkosz 2020, 45–56). Jednakże niewiele jest prac poświęconych wyłącznie analizie procesów migracyjnych na ich obszarze: natężeniu i kierunkom przemieszczeń. Opracowaniem z tego zakresu może być np. praca J. Runge i R. Kłosowskiego (2010, 83–92), w której przeanalizowano migracje w miastach różnej wielkości. W wyniku kwerendy literatury nie znaleziono natomiast prac z zakresu migracji wewnętrznych wyłącznie w małych miastach.

Metody badań

Podstawowym źródłem danych wykorzystanym w opracowaniu były dane statystyczne udostępnione przez Główny Urząd Statystyczny w bazie Demografia oraz Banku Danych Lokalnych. Mając na uwadze podkreślaną w literaturze przedmiotu niską jakość publicznych danych statystycznych (np. Korcelli 1997, 16; Śleszyński 2005, 193–212; Gołata 2012, 23–55), warto na początku opracowania podkreślić, że poniższy artykuł skupia się na migracjach rejestrowanych, po części nie dając pełnego obrazu analizowanego zagadnienia. Niemniej jednak ciągłość tych danych pozwala na określenie sytuacji migracyjnej w tych miastach (por. Kałuża-Kopias 2020, 9–22), co stanowi główny cel opracowania.

Migracje wewnętrzne stanowią współcześnie najważniejszy czynnik zmian ludnościowych w Polsce (Śleszyński 2016, 97–106), stąd w opracowaniu podjęto się analizy miejsca małych miast w systemie wewnętrznych ruchów wędrownych. Ponadto skupiono się na tych przemieszczeniach z uwagi na fakt niskiej jakości danych statystycznych odnoszących się do przemieszczeń międzynarodowych. Brak informacji o migracjach zagranicznych w 2015 r. skutecznie uniemożliwiałaby określenie tendencji migracyjnych w analizowanych jednostkach, co jest jednym z celów opracowania.

Główną metodą badawczą w opracowaniu była analiza danych statystycznych, która pozwoliła na wyznaczenie podstawowych charakterystyk określających natężenie migracji: obrotu migracyjnego (sumy imigrantów i emigrantów) oraz współczynnika efektywności migracji, powszechnie używanych do charakterystyki sytuacji migracyjnej w danym miejscu (por. Jagielski 1974, 212–215; Huk 2004, 33–64; Józefowicz 2020, 213–227). W tym miejscu warto wyjaśnić sposób interpretacji współczynnika efektywności migracji określonego wzorem:

$$W_{ef} = \frac{I - E}{I + E} \cdot 100 [\%],$$

gdzie I oznacza liczbę imigrantów, natomiast E odnosi się do liczby emigrantów.

Wskaźnik ten wyrażony w procentach pokazuje, jaka różnica procentowa występuje pomiędzy odpływem a napływem migracyjnym. Wartości ujemne wskazują na przewagę odpływu migracyjnego, zaś dodatnie na dominację napływu migracyjnego w zachodzących przemieszczeniach. Dla ułatwienia interpretacji uzyskiwanych wartości przyjmuje się, że mała efektywność dotyczy wartości $|W_{ef}| < 20\%$, średnia efektywność $20\% < |W_{ef}| < 40\%$, a duża efektywność obserwowana jest dla $|W_{ef}| > 40\%$ (Huk 2004, 33–64). Wyznaczone wskaźniki zostały uzupełnione opisem, w syntetyczny sposób objaśniającym ich znaczenie.

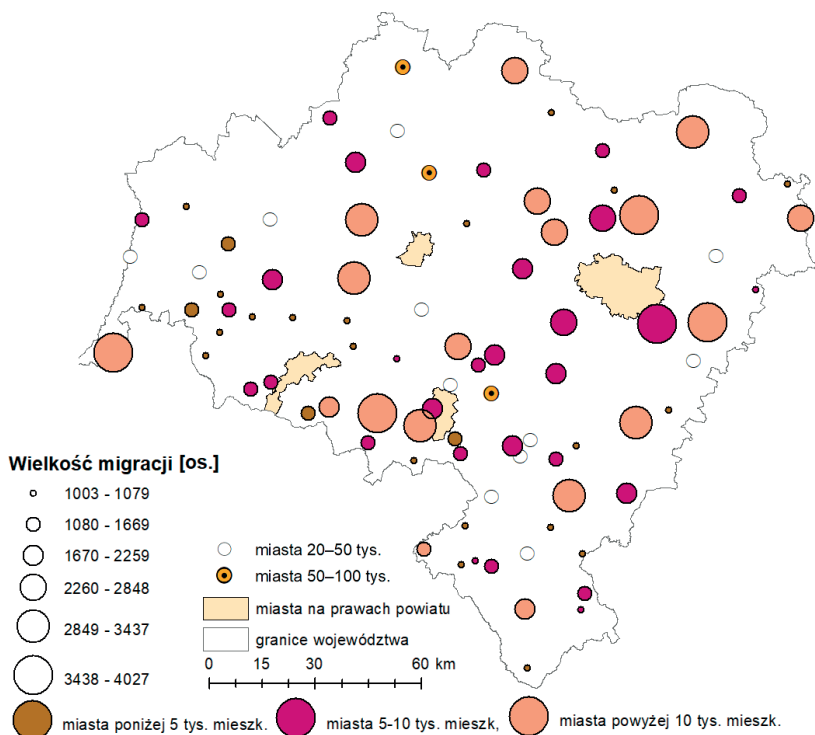
Jednym z częstszych zabiegów związanych z porządkowaniem jednostek i próbą uchwycenia podobnych tendencji rozwojowych jest typologia (Runge 2007, 161). W kontekście procesów migracyjnych i różnej sytuacji w poszczególnych jednostkach dotychczas w literaturze odnaleźć można typologię opracowaną przez Z. Długosza (1992, 28), która bazuje na zmienności czterech podstawowych charakterystyk migra-

cyjnych: napływu, odpływu, salda oraz mobilności. Obserwowana w przypadku badanych jednostek zmienność bilansu migracyjnego (saldo migracji) w czasie oraz wartości sumarycznego współczynnika efektywności migracji dla lat 2009–2018 pozwoliły na zaproponowanie autorskiej typologii, która miała na celu wskazanie tendencji mobilności przestrzennej małych miast w województwie dolnośląskim. Typologia ta pozwoliła na wyznaczenie trzech tendencji migracyjnych w małych miastach – dla jednostek odpływowych, jednostek napływowych i tych wykazujących pośrednią sytuację.

Charakterystyka migracyjna małych miast

Wielkość i kierunki migracji

W latach 2009–2018 w migracjach wewnętrznych z udziałem małych miast województwa dolnośląskiego uczestniczyło łącznie 120,2 tys. osób, jednak wartość ta jest nierównomiernie rozmieszczona w przestrzeni (ryc. 2). Zdecydowana większość migrantów skupiona jest w większych jednostkach wśród małych miast. Największy obrót migracyjny, czyli sumaryczna liczba imigrantów i emigrantów, obecny jest w przypadku

Ryc. 2. Sumaryczna wielkość migracji w małych miastach województwa dolnośląskiego w latach 2009–2018

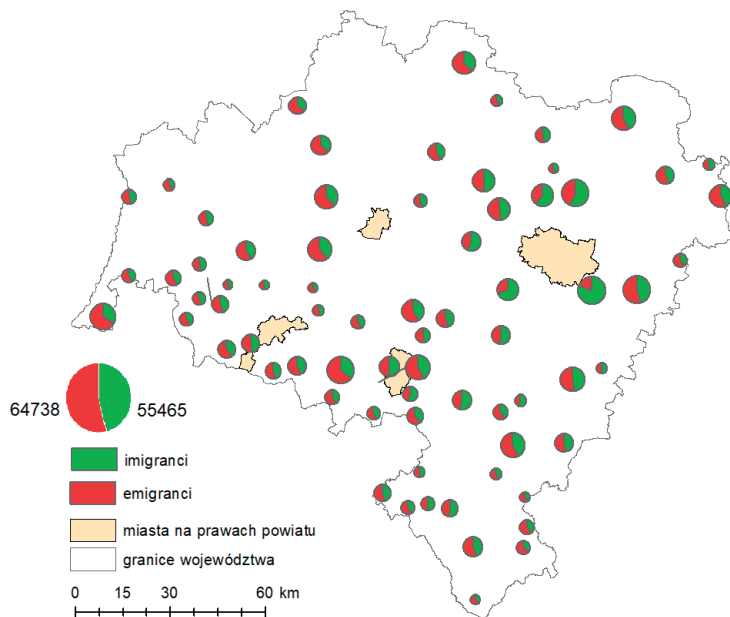
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Siechnic i Jelcza Laskowic, gdzie w każdej tej jednostce wyniósł nieznacznie ponad 4000 osób. Najmniej migrantów obserwowanych było w najmniejszych jednostkach województwa – Wleniu i Lubomierzu – gdzie w ciągu analizowanych 10 lat w rejestrowanych migracjach wewnętrznych na pobyt stały wzięło udział około 500 osób.

Brak relatywizacji wartości obrotu migracyjnego jest w tym opracowaniu zabiegiem celowym, ponieważ warto tu zwrócić uwagę, że na liczbę uczestników (emigrantów i imigrantów) w ruchu wędrownym ma wpływ nie tylko sama wielkość jednostek, ale również ich położenie geograficzne. Miasta leżące w pobliżu dużych miast czy miast średnich wykazują większą aktywność migracyjną wśród zróżnicowanych wielkościami małych miast. Jest to związane przede wszystkim z procesami suburbanizacji, które wywołują intensywny napływ ludności do jednostek położonych w strefie podmiejskiej, zwiększając obrót migracyjny wdanej jednostce. Im bardziej peryferyjne położenie małego miasta względem większych miast, tym mniejsza liczba migrantów, czego przykładem może być chociażby Bystrzyca Kłodzka licząca ponad 10 tys. mieszkańców, jednak wykazująca mniejszą liczbę migrantów niż Siechnice liczące około 8 tys. mieszkańców.

Większość ruchów migracyjnych odbywa się we wschodniej części województwa dolnośląskiego, gdzie zaznacza się oddziaływanie Wrocławia, najważniejszego ośrodka migracyjnego w Polsce południowo-zachodniej (Ilnicki i Szczyrba 2019, 25–44). Kumulacja migracji w tej części województwa wskazuje, że wielkość danej jednostki nie jest jedyną determinantą obrotu migracyjnego, a istotne znaczenie zyskuje w tym momencie położenie i relacja bliskości z większym ośrodkiem miejskim, silnie dominującym w regionie, jakim jest Wrocław (Jończy i Dolińska 2016, 17).

W sumarycznym bilansie migracyjnym można zauważyć, że małe miasta charakteryzują się przede wszystkim ubytkiem migracyjnym z uwagi na blisko 9-tysięczną przewagę emigrantów nad imigrantami. Sytuacja ta przeważa wśród analizowanych jednostek (ryc. 3), ponieważ większa liczba emigrantów nad imigrantami występuje w przypadku 60 na 72 miast (w 21 miastach przez cały okres, w 13 miastach przez 9 lat). Największa przewaga emigrantów nad imigrantami występuje w małych miastach zachodniej oraz północnej części województwa. Szczególnie duży udział emigrantów występuje w Bogatyni (65,9%), Stroniu Śląskim (65,6%), Węglińcu (64,9%), Kamiennej Górze (64,3%) i Przemkowie (64,1%). Emigracyjny charakter tych jednostek wiąże się z negatywnymi przemianami obserwowanymi w tych miastach po 1989 r. Można jednak zauważyć również, że powyższe miasta łączy położenie blisko granic województwa lub kraju, lub też w pewnym oddaleniu od oddziaływania większych ośrodków miejskich. Peryferyjność położenia w pewnym stopniu implikuje emigracyjny charakter, ponieważ w miarę zbliżania do większych miast, a w szczególności Wrocławia przewaga sumarycznego odpływu nad napływem ludności topnieje. Dotyczy to w sposób szczególny 12 miast znajdujących w strefie podmiejskiej Wrocławia – Wołowa, Kątów Wrocławskich, Sobótki, Siechnic, Trzebnicy, Środy Śl., Obornik Śl., i Wałbrzycha – Jedliny-Zdroju, Szczawna-Zdroju, ale też innych miast – Pieszyc i Niemczy położonych w pobliżu Dzierżoniowa i Bielawy, czy Polanicy-Zdroju leżącej niedaleko Kłodzka. Sytuacja ta

Ryc. 3. Sumaryczna struktura obrotu migracyjnego w małych miastach województwa dolnośląskiego w latach 2009–2018

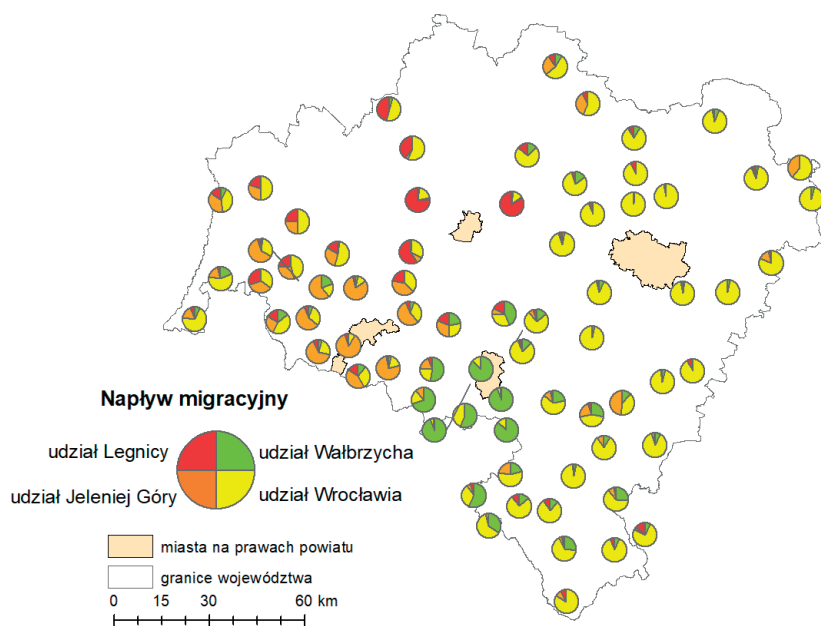
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

wskazuje, że bliskość większych ośrodków może mieć wpływ nie tylko na wielkość obrotu migracyjnego, ale również na bilans migracyjny małych miast.

Znaczenie bliskości innych jednostek widoczne jest również w przypadku struktury pochodzenia i miejsc docelowych migrantów z udziałem małych miast. Zarówno w sumarycznym odpływie, jak i w napływie migracyjnym jest widoczna przewaga miast jako obszarów źródłowych i docelowych. Jednakże sytuacja poszczególnych jednostek różni się od ogólnej tendencji. Dla 37 z 72 miast miejscem pochodzenia migrantów są obszary wiejskie, dla pozostałych 35 są nimi inne miasta. W przypadku odpływu migracyjnego sytuacja jednak nie jest tak wyrównana i zauważa się wówczas wyraźną dominację innych miast jako miejsc docelowych migrantów w ruchu wewnętrznym. Wymeldowania na obszary wiejskie obserwuje się w przypadku 28 z 72 miast, przy 44 miastach, z których emigranci przemieszczają się przede wszystkim do innych jednostek miejskich.

Powiązania migracyjne z innymi miastami zależą przede wszystkim od bliskości innych, większych ośrodków – w szczególności zaś Wrocławia i byłych miast wojewódzkich: Wałbrzycha, Legnicy i Jeleniej Góry. Wpływ Wrocławia jako zarówno miejsca pochodzenia, jak i ośrodka docelowego migracji jest silnie widoczny w przypadku małych miast leżących w różnych miejscach województwa dolnośląskiego, z wyjątkiem tych jednostek położonych w pobliżu byłych ośrodków wojewódzkich. Miasta małe leżące w ich zapleczu są silnie z nimi związane, zarówno będąc miejscem docelowym

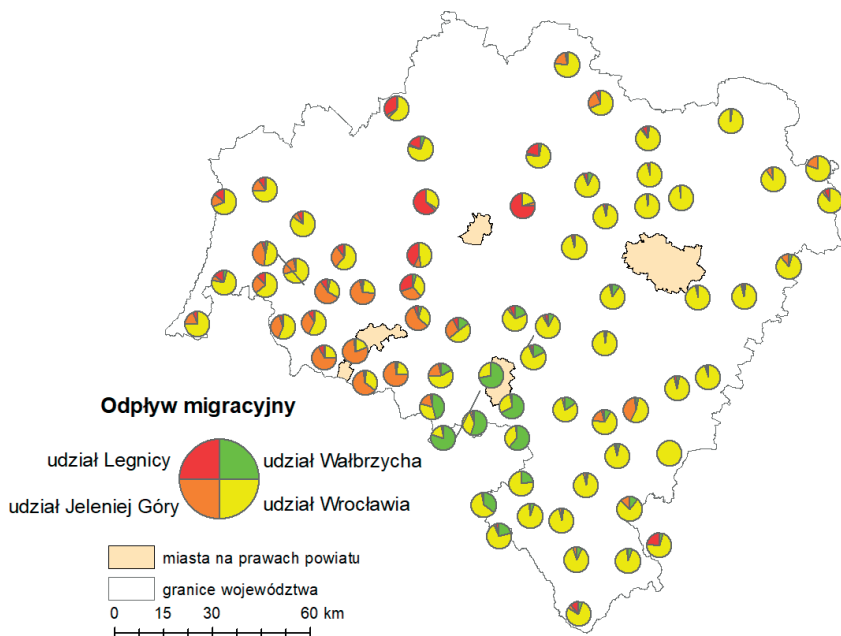
dla migrantów z nich pochodzących, jak również stanowiąc ważne miejsce pochodzenia imigrantów do konkretnego miasta. Spośród byłych ośrodków wojewódzkich najsilniej zaznacza się oddziaływanie Jeleniej Góry, będącej najważniejszym miejscem napływu migracyjnego oraz miejscem pochodzenia imigrantów dla 9 małych miast w jej otoczeniu. Zarówno w napływie (ryc. 4), jak i w odpływie migracyjnym (ryc. 5) zauważa się wyraźne przesunięcie oddziaływania Wrocławia w kierunku południowym (Kotlina Kłodzka) i miast najdalej od niego położonych (Bogatynia, Zawidów). Daje się wysnuć wniosek, że oddziaływanie Wrocławia jest najsilniejsze nie tylko w najbliższym jego otoczeniu, ale również w miejscach, gdzie nie obserwuje się wpływu innych miast, a mniejsze ośrodki przegrywają w migracyjnym starciu ze stolicą województwa dolnośląskiego. Potwierdza to jednocześnie obserwowany w literaturze przedmiotu główny trend kierunków powiązań migracyjnych Wrocławia z miastami województwa dolnośląskiego (por. Huk 2004, 33–64).

Ryc. 4. Wielkość napływu migracyjnego do i z byłych miast wojewódzkich do małych miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych bazy Demografia.

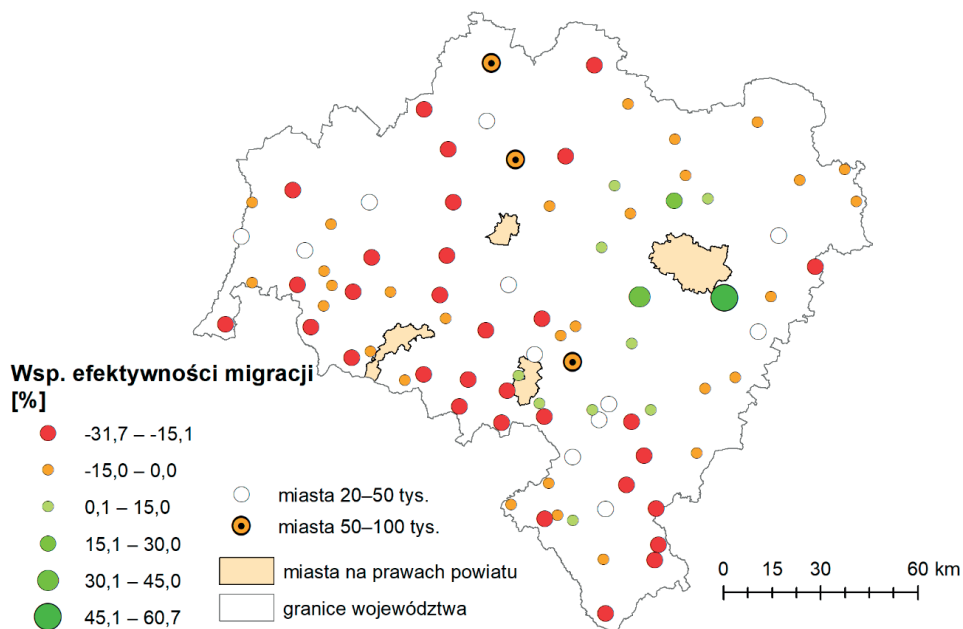
Uzupełnieniem charakterystyki migracyjnej małych miast województwa dolnośląskiego jest analiza efektywności zachodzących przemieszczeń ludności (ryc. 6). Współczynnik, który pozwoli to określić, odnosi saldo migracji do obrotu migracyjnego, pokazując jednocześnie, ile dana jednostka traci, a ile zyskuje dzięki zachodzącym migracjom (Huk 2004, 33–64). Dzięki temu uzyskuje się informacje o bilansie migracyjnym w danej jednostce w odniesieniu do sumarycznej liczbie imigrantów i emigrantów.

Ryc. 5. Wielkość odpływu migracyjnego do i z byłych miast wojewódzkich do małych miast
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych bazy Demografia.

W zbiorze analizowanych jednostek wyraźnie przeważają te, w których efektywność migracji jest ujemna. Można zauważyć, że większość jednostek traci ludność wskutek migracji, co wynika ze zdecydowanej przewagi odpływu nad napływem migracyjnym, wyrażonej wartością badanego współczynnika. Rozmieszczenie miast o ujemnej efektywności migracji skupia się w południowej – sudeckiej części województwa, gdzie od lat obserwuje się silne procesy depopulacji, wywoływane przede wszystkim przez ubytek migracyjny (por. Eberhardt 1989, 63; Ciok 1995, 51–64). Przewaga odpływu migracyjnego jest wynikiem braku perspektyw do życia mieszkańców tych miast. Bardzo często ich przyczyną jest regres bazy ekonomicznej, która doprowadziła do upadku wielu gałęzi lokalnych gospodarek, w tym przemysłu turystyki i transportu kolejowego.

Inna sytuacja jest widoczna w przypadku miast małych położonych w pobliżu Wrocławia oraz Wałbrzycha, przeważa tam napływ migracyjny prowadzący do sytuacji zysku migracyjnego związanego z dodatnimi wartościami efektywności migracji. Informuje to o przewadze napływu nad odpływem migracyjnym. Przewaga ta jest związana z procesami suburbanizacji zachodzącymi zarówno w dużych miastach, jak i w mniejszych ośrodkach. Małe miasta leżące w ich zasięgu oddziaływania będą swoistymi zlewniami migracyjnymi dla odpływającej z większych ośrodków ludności. Największa dodatnia efektywność migracji jest obserwowana w przypadku Siechnic, satelickiego miasta w strefie podmiejskiej Wrocławia, gdzie wartość współczynnika

Ryc. 6. Sumaryczny współczynnik efektywności migracji dla miast małych województwa dolnośląskiego w latach 2009–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

efektywności migracji wynosi 60,7%, wskazując na wyraźną przewagę napływu ludności nad odpływem.

Typologia migracyjna

Prezentowana powyżej charakterystyka migracyjna ukazuje zróżnicowaną sytuację małych miast województwa dolnośląskiego, wymuszając przeprowadzenie pewnej systematyki tych jednostek w zakresie ich aktywności migracyjnej. W opracowaniu zaproponowano więc typologię migracyjną małych miast, gdzie głównym kryterium wydzielenia była relacja pomiędzy liczbą emigrantów i imigrantów w ruchu wewnętrznym w danym mieście w latach 2009–2018. Zmiany salda migracji oraz sumarycznej efektywności migracji pozwoliły na określenie tendencji migracyjnych widocznych w jednostkach badanego obszaru. Wyznaczono pięć typów migracyjnych małych miast w województwie dolnośląskim, których charakterystyka została przedstawiona w tabeli 1, a które można zgrupować do trzech tendencji: emigracyjnej, pośredniej i imigracyjnej.

Wśród małych miast, charakteryzujących się odpływem migracyjnym, znalazły się te jednostki, których emigracyjny charakter był obserwowany przez wszystkie lata objęte analizą (typ 1). Miast jednoznacznie emigracyjnych odnotowano w województwie dolnośląskim 21, a ich odpływowy charakter wywołany był niedodatnim, tzn. ujemnym

Tabela 1

Typy migracyjne miast małych województwa dolnośląskiego

Typ	Podtyp	Charakterystyka	Miasta
Miasta jednoznacznie emigracyjne (1)	1A	miasta z ujemnym saldem migracji przez cały okres, o ujemnej, średniej lub dużej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	Góra, Szklarska Poręba, Kamienna Góra, Duszniki-Zdrój, Stronie Śląskie, Chojnów, Bierutów, Chocianów, Przemków, Bogatynia, Węgliniec, Złotoryja
	1B	miasta z ujemnym saldem migracji przez cały okres, o ujemnej, małej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} < 20\%$	Piława Górna, Lubawka, Świeradów Zdrój, Gryfów Śląski, Lwówek Śląski, Syców, Strzegom, Boguszów Gorce, Ząbkowice Śląskie
Miasta częściowo emigracyjne (2)	2A	miasta z niedodatnim saldem migracji przez okres 6–9 lat w badanym okresie, o ujemnej, średniej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	Bolków, Lądek-Zdrój, Międzyzlesie, Głuszycza
	2B	miasta z niedodatnim saldem migracji przez okres 6–9 lat w badanym okresie, o ujemnej, małej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} < 20\%$	Nowogrodziec, Wąsosz, Karpacz, Kowary, Piechowice, Kudowa-Zdrój, Bystrzyca Kłodzka, Radków, Prochowice, Leśna, Olszyna, Ścinawa, Lubomierz, Mirsk, Wleń, Milicz, Międzybórz, Twardogóra, Jelcz Laskowice, Strzelin, Jaworzyna Śląska, Żarów, Prusice, Żmigród, Mieroszów, Bardo, Ziębice, Złoty Stok, Zawidów, Pieńsk, Wojcieszów, Świerzawa
Miasta przejściowe (3)	3	miasta o nieujemnym saldzie migracji przez okres 5–6 lat, o średniej wartości współczynnika efektywności migracji: $-2,7\% < W_{ef} < 7,7\%$	Szczytna, Wiązów, Jedlina-Zdrój, Brzeg Dolny, Wołów
Miasta częściowo imigracyjne (4)	4A	miasta z dodatnim saldem migracji przez okres 7–9 lat w badanym okresie, o dodatniej, małej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	Pieszyce, Niemcza, Polanica-Zdrój, Środa Śląska, Szczawno-Zdrój, Sobótka
	4B	miasta z dodatnim saldem migracji przez okres 7–9 lat w badanym okresie, o dodatniej, średniej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	—
Miasta jednoznacznie imigracyjne (5)	5A	miasta z dodatnim saldem migracji przez cały okres, dodatniej, małej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	Trzebnica
	5B	miasta z dodatnim saldem migracji przez cały okres o dodatniej, średniej lub dużej wartości współczynnika efektywności $ W_{ef} > 20\%$	Oborniki Śląskie, Kąty Wrocławskie, Siechnice

Źródło: opracowanie własne.

lub zerowym, saldem migracji w latach 2009–2018. Wielkość i znak wartości współczynnika efektywności wskazują na fakt, że miasta te tracą ludność przez zachodzące przemieszczenia ze średnią (12 miast) lub z małą (9 miast) intensywnością. Sumaryczny odpływ migracyjny ze wszystkich małych miast województwa dolnośląskiego w latach 2009–2018 w 41% skupiony jest właśnie w jednostkach jednoznacznie emigracyjnych. Natomiast w zdecydowanie mniejszym stopniu biorą one udział w napływie migracyjnym. Struktura migrantów jednoznacznie ukazuje, że są to jednostki emigracyjne, ponieważ na jedną osobę przyjeżdżającą przypada tu od 1,2 do 1,9 osoby wyjeżdżającej. Udział emigrantów w tych jednostkach waha się od 55,1% do 65,9% w ogólnym obrocie migracyjnym, przy czym w jednostkach charakteryzujących się typem 1A udział ten jest większy (60,3–65,9%) niż w jednostkach typu 1B (55,1–59,7%).

Blisko połowa małych miast województwa dolnośląskiego reprezentuje typ 2, czyli jednostki, które częściowo są emigracyjne, tzn. niedodatni (patrz wyżej) bilans migracyjny obserwuje się tam nie przez cały badany okres, a przez okres 6–9 lat. Dodatnie saldo migracji, jeśli zostało zanotowane, było jedynie zdarzeniem epizodycznym, nie zaś stałym. Choć ubytek migracyjny nie występował przez cały okres, warto zauważyć, że miasta te również tracą ludność w wyniku wewnętrznych ruchów wędrowniczych, na co wskazuje średnia (4 miasta) lub mała (32 miast) wartość współczynnika efektywności migracji. Ich odpływowy charakter jest jednak mniej intensywny w porównaniu do jednostek typu 1, ze względu na mniejszy udział emigrantów, wahający się od 51% do 61,1% w ogólnym obrocie migracyjnym (w podtypie A: 60,1–61,1%, a w podtypie B: 51–59,6%). Sumaryczna przewaga emigrantów nad imigrantami jest w tych miastach również mniejsza z uwagi na fakt, że na jedną osobę osiedlającą się na pobyt stały w tych miastach przypada od 1,1 do 1,6 osób z nich wyjeżdżających. Jednostki typu 2 mają 37-procentowy udział w napływie migracyjnym i 39-procentowy udział w odpływie migracyjnym z małych miast w województwie dolnośląskim.

Jednostki typu 1 i 2 wykazują emigracyjny charakter głównie z powodu złej kondycji gospodarczej wynikającej z transformacji ustrojowej i obecnych w małych miastach przemian funkcjonalnych przez nią związanych. Regres bazy ekonomicznej widoczny w postaci upadku wielu gałęzi przemysłu, jak np. Inniarskiego (Kamienna Góra, Lubawka) czy wydobywczego (Boguszów Gorce), spadku znaczenia węzłów kolejowych (Jaworzyna Śląska, Węglińiec, Gryfów Śląski), wywołał duży exodus ludności związany z brakiem dalszych perspektyw rozwoju. Sytuacja migracyjna tych jednostek w połączeniu z negatywnymi trendami w zakresie ruchu naturalnego może powodować dalszy regres w rozwoju tych miast i w konsekwencji ich upadek, wyrażony np. kurczeniem się miast.

Wśród małych miast województwa dolnośląskiego znalazły się też jednostki, w których nie można było wyznaczyć jednoznacznej tendencji salda migracji, a wartość współczynnika efektywności migracji wynosiła poniżej 10%, przy różnym znaku wartości. W miastach typu 3 odnotowano 7,3% udział w napływie migracyjnym i 6,2% udział w odpływie migracyjnym z małych miast z województwa dolnośląskiego. Niejednoznaczny charakter tendencji migracyjnych tej grupy jednostek podkreśla wyrównana

relacja imigrantów do emigrantów, wynosząca około 1 : 1. Typ 3 – pośredni – reprezentuje 5 miast województwa dolnośląskiego.

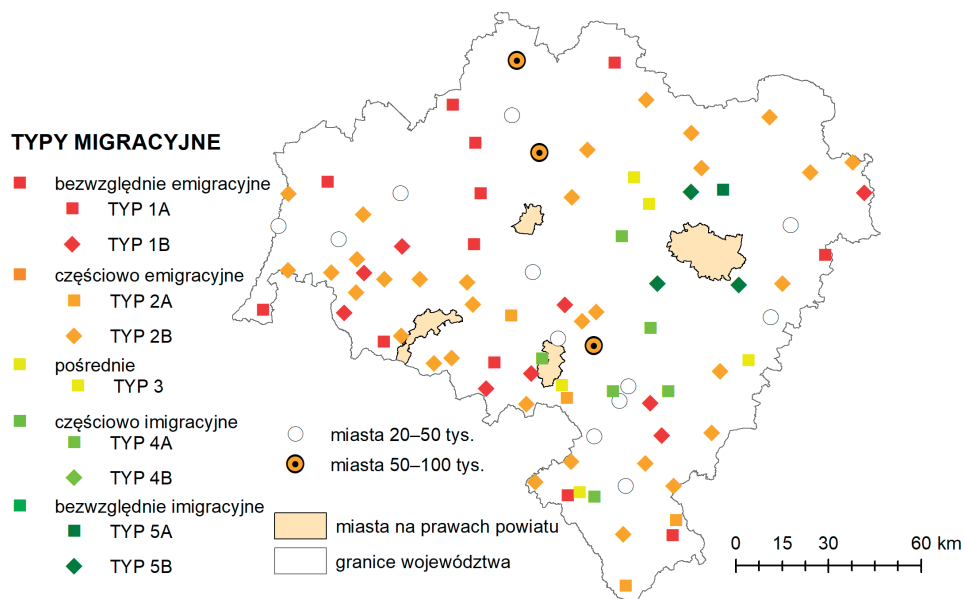
Zdecydowanie mniej małych miast charakteryzuje się pozytywnym bilansem migracyjnym, ponieważ wśród nich jest jedynie 10 jednostek. W zależności od intensywności i trwałości napływu migracyjnego, wywoływanego głównie procesami suburbanizacji, można wyznaczyć w prezentowanej typologii dwa typy migracyjne małych miast (4 i 5).

Jednym z nich są miasta częściowo imigracyjne (typ 4), których jest 6. Jednostki te charakteryzują się tym, że w analizowanym okresie przeważają lata (6–9/10 lat), w których zaobserwowano dodatnie saldo migracji. Przewagę napływu migracyjnego nad odpływem podkreślają dodatnie wartości współczynnika efektywności migracji, które w przypadku badanych jednostek wykazują małe wartości. Miasta częściowo imigracyjne mają wyższy udział w napływie migracyjnym do małych miast województwa dolnośląskiego niż w odpływie migracyjnym, dla którego sumaryczny udział wynosi 4%. Ich napływowy charakter podkreśla również fakt przewagi imigrantów w wewnętrznych ruchach migracyjnych nad emigrantami, z uwagi na udział osób osiedlających się na ich terenie wahający się od 50% do 56,1% w ogólnym obrocie migracyjnym. Warto zauważyć, że na jednego emigranta przypada od 1,1 do 1,3 imigranta.

Ostatnim typem jednostek w proponowanej typologii są miasta jednoznacznie imigracyjne, których jest zaledwie 4. Jednostki te przez cały badany okres charakteryzują się dodatnim saldem migracji, a ze względu na przewagę napływu ludności zyskują na zachodzącej migracji z małą, średnią lub dużą efektywnością. Udział imigrantów w tych jednostkach waha się od 57% do 80,3% w ich ogólnym obrocie migracyjnym. Miasta typu 5 znajdują się pod dużym wpływem Wrocławia i napływu migracyjnego wywołanego zachodzącymi tam procesami suburbanizacji, jednak warto zauważyć, że w sposób szczególny wyróżniają się tu Siechnice, gdzie sumaryczna efektywność migracji wynosi 60,3% i wskazuje na fakt, że miasto, podobnie jak inne jednostki typu 5, zyskuje mieszkańców przez zachodzące migracje. Zysk migracyjny wyraża również relacja imigrantów do emigrantów w badanych jednostkach, która jedną osobę wyjeżdżającą z konkretnego miasta rekompensuje napływem od 1,3 do 4,1 nowych mieszkańców.

Przeprowadzona typologia wskazuje, że zdecydowaną większość badanych jednostek stanowią miasta o charakterze emigracyjnym, tracące na zachodzących migracjach wskutek ujemnych wartości współczynnika efektywności migracji, których łączna liczba wyniosła 57, co stanowiło 79% wszystkich analizowanych w opracowaniu jednostek. Nie bez znaczenia pozostaje fakt położenia jednostek reprezentujących poszczególne typy migracyjne (ryc. 7).

Analiza rozmieszczenia miast reprezentujących poszczególne typy migracyjne pokazuje pewną tendencję, która skupia jednostki emigracyjne w większości w południowej i zachodniej części Dolnego Śląska. Obszary te rozpoznane są w literaturze przedmiotu jako te, które od dłuższego czasu podlegają procesom depopulacji, zaznaczającej się w szczególności w regionach przygranicznych i Kotlinie Kłodzkiej (Eberhardt 1989, 63; Ciok 1995, 51–64; Kurek 2020, 6). Obszar Sudetów, na którym znajduje się największa

Ryc. 7. Typologia migracyjna małych miast województwa dolnośląskiego

Źródło: opracowanie własne.

liczba tych jednostek, od lat zмага się z szeregiem problemów skutkujących odpływem migracyjnym. Niekorzystna struktura przestrzenna i gałęziowa przemysłu, powiązanie funkcji przemysłowej z turystyczno-uzdrowiskową, degradacja środowiska przyrodniczego czy wysoki stopień dekapitalizacji majątku trwałego skutkują niekorzystną sytuacją społeczno-ekonomiczną całego regionu, w tym także analizowanych małych miast (por. Ciok i in. 2006, 115–137), które na zachodzące zmiany reagują odpływem migracyjnym.

Miasta przyciągające mieszkańców – jednostki typu 4 i 5 – stanowiły jedynie 15,3% wszystkich małych miast w województwie dolnośląskim, a ich lokalizacja jest związana z bliskością większych miast, w szczególności Wrocławia. Bliskość tego miasta determinuje jednoznacznie tendencję migracyjną naznaczoną silnym napływem migracyjnym, wywołanym procesami suburbanizacji w miastach strefy podmiejskiej (por. Szmytkie 2020, 24–43). Położenie wzdłuż ciągów osadniczo-komunikacyjnych, obserwowanych już w pierwszej dekadzie XXI wieku (por. Ciok i in. 2006, 84), również może wpływać na sytuację migracyjną jednostek typu 4 i 5.

Podsumowanie i wnioski

Niejednorodność zbioru małych miast wskazuje na potrzebę analiz tych jednostek z różnych perspektyw i przez pryzmat wielu procesów, które tę różnorodność stanowią. Jednym z nich są migracje, odznaczające się silnie zróżnicowanym natężeniem. Najważ-

niejszymi cechami podkreślającymi ten fakt są różne wielkości obrotu migracyjnego, efektywności migracji oraz odmienne kierunki najczęstszych przemieszczeń.

Małe miasta województwa dolnośląskiego wykazują w zależności od wielkości jednostki zróżnicowany obrót migracyjny. Największe wartości obserwowane są jednak nie tylko w największych spośród analizowanych jednostek, ale także w tych położonych w pobliżu innych, większych ośrodków miejskich.

Większość jednostek charakteryzuje odpływ migracyjny, który wynika z niekorzystnej sytuacji społeczno-gospodarczej obserwowanej w analizowanych miastach. Skutkuje to ujemnym, sumarycznym bilansem migracyjnym, zilustrowanym dominacją przemieszczeń wysoce nieefektywnych określonych średnimi i małymi, jednak ujemnymi wartościami współczynnika efektywności migracji.

Różnice pomiędzy analizowanymi jednostkami są związane dodatkowo z ich położeniem w przestrzeni geograficznej – w szczególności zaś bliskością innego, większego ośrodka miejskiego. Na sytuację migracyjną małych miast w województwie dolnośląskim szczególnie istotnie wpływa bliskość Wrocławia, silnego ośrodka regionalnego (por. Jończy i Dolińska 2016, 17), stanowiącego najważniejszy ośrodek migracyjny w Polsce południowo-zachodniej (Ilnicki i Szczyrba 2019, 25–44; Dolińska i in. 2020, 99). Położenie w jego zapleczu z jednej strony powoduje zwiększoną liczbę migrantów, z drugiej zaś implikuje charakter badanych jednostek pod kątem zachowań migracyjnych, skutkując wyraźną przewagą napływu migracyjnego. Zdecydowanie inna sytuacja ma miejsce na obszarach peryferyjnych i położonych w Sudetach, gdzie od lat obserwuje się negatywne tendencje ludnościowe, wyrażone depopulacją (por. Eberhardt 1989, 63; Ciok 1995, 51–64) czy starzeniem demograficznym (Kurek 2020, 6).

W zróżnicowanej sytuacji migracyjnej miast małych województwa dolnośląskiego jest możliwe wyznaczenie pięciu typów tendencji zachowań migracyjnych, które tworzą badane miasta, stanowiąc jednostki: jednoznacznie odpływowe, częściowo odpływowe, pośrednie, częściowo napływowe i jednoznacznie napływowe. Zauważa się dominację jednostek odpływowych (57 miast), jednoznacznie negatywnie rzutujących na sytuację demograficzną tych jednostek. Ich położenie w południowej i zachodniej województwa odpowiada położeniu Sudetów i Przedgórze Sudeckiego – regionów o wyraźnych tendencjach depopulacyjnych opisanych szeroko w literaturze przedmiotu. W miarę położenia bliżej Wrocławia miasta małe nabierają charakteru jednostek o bardziej pozytywnym bilansie migracyjnym, gdzie przeważać zaczyna napływ migracyjny, implikując zaklasyfikowanie ich w gronie miast imigracyjnych.

Obserwowane tendencje migracyjne, które przedstawiono w zaproponowanej typologii pozwalają przypuszczać, że w najbliższej przyszłości może dojść do pogłębienia niekorzystnych tendencji ludnościowych w większości analizowanych jednostek (w szczególności w miastach emigracyjnych), w tym przyspieszenia procesu starzenia demograficznego, a także kurczenia się tych miast. Zarazem jednak intensywny napływ migracyjny w jednostkach imigracyjnych może skutkować przeludnieniem, widocznym w postaci wzrostu gęstości zaludnienia i chaosu przestrzennego, wynikającego z roz-

rastającej się zabudowy mieszkaniowej, będącej pokłosiem procesów suburbanizacji wywołujących napływ ludności. Wszystkie tendencje migracyjne winny być jednak obserwowane przez lokalne samorządy, by móc odpowiednio wcześniej przeciwdziałać negatywnym skutkom procesów migracyjnych.

Bibliografia

- Adamczyk, Rafał. 2013. Sektor usług w małych miastachstrefy zewnętrznej aglomeracji górnośląskiej. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographicasocio-Oeconomica*, 15, 61–76.
- Bartosiewicz, Bartosz. 2016. Polityka rozwoju lokalnego w kurczących się małych miastach. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 418, 22–31.
- Bartosiewicz, Bartosz, Agnieszka Kwiatek-Sołtys, Sławomir Kurek. 2019. Does the process of shrinking concern so small towns? Lessons from Poland. *Quaestiones Geographicae*, 38 (4), 91–105.
- Bontje, Marco i Jan Latten. 2005. Stable size, changing, composition: recent migration dynamics of the dutch large cities. *Tijdschriftvoor Economische en Sociale Geografie*, 96 (4), 444–451.
- Chądzyńska, Elżbieta. 2013. Kierunki rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich w okresie 1995–2008. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 15 (3), 305–317.
- Chądzyńska, Elżbieta. 2016. Procesy demograficzne w małych miastach i ich wiejskim otoczeniu na przykładzie województwa dolnośląskiego (okres 1995–2013). *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 279, 97–109.
- Chądzyńska, Elżbieta i Katarzyna Iwaszko. 2012. Rozwój wybranych funkcji w miastach dolnośląskich – analiza wzorca rozkładu przestrzennego. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 92, 25–41.
- Cicharska, Aleksandra. 2014. Przemiany demograficzne w małych miastach województwa pomorskiego. *Problemy Rozwoju Miast*, 3, 13–20.
- Ciok, Stanisław. 1995. Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Instytutu Geograficznego seria B*, 12, 51–64.
- Ciok, Stanisław, Sylwia Dołzbłasz i Andrzej Raczyk. 2006. *Dolny Śląsk. Problemy rozwoju regionalnego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Cienkosz, Ewelina. 2020. Demograficzny aspekt kurczenia się polskich miast. *Urban Development Issues*, 67, 45–56.
- Długosz, Zbigniew. 1992. *Typologia miast Polski w świetle wybranych parametrów migracji ludności. Rozprawy habilitacyjne UJ*, 218. Kraków: Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Długosz, Zbigniew. 2005. Population movements in large polish cities in 1988–2002. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 4, 25–36.
- Długosz, Zbigniew. 2006. Migration of population in big polish cities as compared to smaller cities and towns in the light of selected parameters of migration process. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 6, 35–50.
- Dolińska, Alicja, Romuald Jończy i Przemysław Śleszyński. 2020. *Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Eberhardt, Piotr. 1989. *Regiony wyludniające się w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Fertner, Christian, Niels Boje Groth, Lise Herslundi Trine Agervig Carstensen. 2015. Small towns resisting urban decay through residential attractiveness. Findings from Denmark. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 115(2), 119–132.
- Gałka, Jadwiga i Anna Gawrych-Juras. 2018. Suburbanization and migration in Polish metropolitan areas during political transition. *Acta geographica Slovenica*, 58(2), 63–72.
- Gołata, Elżbieta. 2012. Spis ludności i prawda. *Studia Demograficzne*, 1(161), 23–55.
- Heffner, Krystian. 2016. Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi? *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 279, 11–24.

- Huk, Joanna. 2004. Migracje ludności na Dolnym Śląsku w latach 1989–1998. Kierunki i efektywność. *Czasopismo Geograficzne*, 75 (1–2), 33–64.
- Ilnicki, Dariusz i Zdeněk Szczyrba. 2019. Migracje wewnętrzne na pobyt stały w makroregionie południowo-zachodnim w latach 2002–2017. *Studia miejskie*, 36, 25–44.
- Jagielski, Andrzej. 1974. *Geografia ludności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Józefowicz, Karolina. 2020. Atrakcyjność migracyjna miast i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. *Space, society, economy*, 31, 213–227.
- Jończy, Romuald i Alicja Dolińska. 2016. Charakter i kierunki migracji pomaturalnych młodzieży na przykładzie województwa dolnośląskiego. W: *Prawne i ekonomiczne aspekty migracji*, red. Magdalena Butrymowicz, Piotr Kroczek, 17. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.
- Kałuża-Kopias, Dorota. 2020. Przestrzenny zasięg migracji a wiek migrantów na przykładzie największych miast w Polsce. *Wiadomości statystyczne*, 65(12), 9–22.
- Kantor-Pietraga, Iwona, Robert Krzysztofik i Jerzy Runge. 2012. Kontekst geograficzny i funkcjonalny kurczenia się małych miast w Polsce południowej. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 92, 9–24.
- Kłosowski, Franciszek i Jerzy Runge. 2010. Migracje ludności w miastach województwa śląskiego w latach 1977–2006. *Górnośląskie Studia Socjologiczne*, 1 (2010), 83–92.
- Konecka-Szydłowska, Barbara. 2012. Zróżnicowanie małych miast województwa wielkopolskiego ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. *Studia miejskie*, 8, 135–146.
- Konecka-Szydłowska, Barbara. 2016. Powiązania społeczno-gospodarcze i znaczenie małych miast aglomeracji poznańskiej. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 279, 162–177.
- Korcelli-Olejniczak, Ewa. 2020. Funkcjonalne różnicowanie małych miast północno-wschodniej Polski w warunkach depopulacji. *Przegląd Geograficzny*, 92, 191–212.
- Korcelli, Piotr. 1997. Alternatywne projekcje zmian demograficznych i migracji w aglomeracjach miejskich. W: *Agglomeracje miejskie w procesie transformacji: V, Zeszyty IGiPZ PAN 45*, red. Piotr Korcelli, 16. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk.
- Krzysztofik, Robert, Iwona Kantor-Pietraga, Anna Runge i Tomasz Spórna. 2017. Is the suburbanisation stage always important in the transformation of large urban agglomerations? The case of the Katowice conurbation. *Geographia Polonica*, 90 (2), 5–24.
- Kurek, Sławomir. 2006. Starzenie się ludności małych miast i obszarów wiejskich w Polsce na tle pozostałych jednostek osadniczych. W: *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 11, red. Eugeniusz Rydz, 12. Warszawa: Wydawnictwo Bernardinum.
- Kurek, Sławomir. 2020. Przestrzenne uwarunkowania procesów depopulacyjnych w Polsce. W: *Depopulacja. Uwarunkowania i konsekwencje*, red. Józefina Hryniewicz, Grzegorz Ślusarz, 6. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Kwiątek-Sołtys, Agnieszka, 2011, Małe miasta w polskiej literaturze geograficznej ostatniego dwudziestolecia. W: *Kierunki i uwarunkowania rozwoju małych miast z perspektywy 20 lat transformacji. Studium przypadku*, red. Bartosz Bartosiewicz, Tadeusz Marszał, 16. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kwiątek-Sołtys, Agnieszka. 2015. Population changes as litmus paper of the socio-economic development level of small towns in Poland. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Geographica*, 8, 39–53.
- Lopez-Gay, Antonio, 2014. Population growth and re-urbanization in Spanish inner cities: The role of internal migration and residential mobility. *Outelet Journal*, 2 (1), 67–92.
- Matczak, Andrzej i Daniela Szymańska. 2000. Baza ekonomiczna małych miast powiatowych w świetle pomiarów bezpośrednich. Studium porównawcze Brodnicy i Łasku. W: *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*, red. Janusz Słodczyk, 20. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Podogrodzka, Małgorzata. 2013. Demografia małych miast Polski – wybrane zagadnienia. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 144, 147–164.
- Pytel, Sławomir. 2017. The influence of migration on the suburbs of large cities in Poland. *Studia Miejskie*, 29, 121–147.

- Runge, Anna. 2012. Metodologiczne problemy badania miast średnich w Polsce. *Prace Geograficzne*, 129, 83–101.
- Runge, Jerzy. 2007. *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Senetra, Adam i Patrycja Szarek-Iwaniuk. 2020. Socio-economic development of small towns in the Polish Cittaslow Network – A case study. *Cities*, 103, 1–15.
- Steinführer, Annett, Adam Bierzyński, Katrin Großmann, Annegret Haase, Sigrun Kabisch i Petr Klusáček. 2010. Population Decline in Polish and Czech Cities during Post-socialism? Looking Behind the Official Statistics. *Urban Studies*, 47 (11), 2325–2346.
- Szmytkie, Robert. 2015. Zjawisko kurczenia się miast bardzo małych w Polsce. W: *Współczesne czynniki i bariery rozwoju miast, XXVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. Anita Wolaniuk, 17. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szmytkie, Robert. 2020. The impact of residential suburbanization on changes in the morphology of villages in the suburban area of Wrocław, Poland. *Environmental & Socio-economic Studies*, 8(4), 24–43.
- Szmytkie, Robert i Dominik Sikorski. 2020. Zmiany ludnościowe małych miast w strefach zaplecza głównych aglomeracji miejskich w Polsce. *Space, Society, Economy*, 31, 7–24.
- Szymańska, Daniela. 1992. Małe miasta woj. bydgoskiego, toruńskiego i wrocławskiego w ujęciu kontinuum miejsko-wiejskiego. *Czasopismo Geograficzne*, 63 (1), 91–98.
- Szymańska, Daniela i Elżbieta Grzelak-Kostulska. 2005. Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, red. Krystian Heffner, 31. Katowice: Akademia Ekonomiczna w Katowicach, 59–90.
- Szymańska, Daniela i Mirosław Wylon. 2019. Demographic changes in Polish cities in the years 1950–2016. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 44, 103–114.
- Śleszyński, Przemysław. 2005. Różnice liczby ludności ujawnione w Narodowym Spisie Powszechnym 2002. *Przegląd Geograficzny*, 77(2), 193–212.
- Śleszyński, Przemysław. 2016. Współczesne i prognozowane uwarunkowania demograficzno-migracyjne w rozwoju miejskiego systemu osadniczego Polski. *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, 1 (29), 97–106.
- Tong, Yao, Wei Liu, Chenggu Li, Jing Zhang i Zuopeng Ma. 2020. Small towns shrinkage in the Jilin Province: A comparison between China and developed countries. *Plos One*, 15(4), 1–17.
- Zborowski Andrzej. 2014. Przemiany demograficzne w małych i średnich miastach w Polsce w latach 1995–2010. W: *Małe i średnie miasta w policentrycznym rozwoju Polski*, red. Grażyna Korzeniak, 25. Kraków: Instytut Rozwoju Miast.
- Zuzańska-Żyśko, Elżbieta. 2003. Population types of small towns in Silesian Province. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 2, 143–149.